

Summary :

Η μονή της Θεοτόκου Παμμακαρίστου ιδρύθηκε κατά τη Μεσοβυζαντινή περίοδο αλλά συμπληρώθηκε με προσκτίσματα στους παλαιολόγειους χρόνους. Είναι κυρίως γνωστή για το ταφικό της παρεκκλήσιο, που αποτελεί ένα από τα καλύτερα δείγματα υστεροβυζαντινής αρχιτεκτονικής και μνημειακής ζωγραφικής στην Κωνσταντινούπολη· υπήρξε επίσης έδρα του Ορθόδοξου Πατριαρχείου κατά τον 15ο και τον 16ο αιώνα.

Date

Ίδρυση: 11ος-12ος αι. Ανακαίνιση: 13ος-14ος αι.

Geographical Location

Κωνσταντινούπολη

Topographical Location

Συνοικία Çarşamba, στην περιοχή του Φατίχ (Άγιοι Απόστολοι)

1. Ιστορία

Η Θεοτόκος Παμμακάριστος ιδρύθηκε ως γυναικείο μοναστήρι και ως τέτοιο λειτούργησε κατά τους Μεσοβυζαντινούς χρόνους. Πέραν της λειτουργίας της ως μοναστικού **καθολικού**, η εκκλησία της Παμμακαρίστου ήταν επίσης ο χώρος ταφής του ιδρυτή και των μελών της οικογένειάς του. Αντιστοίχως το παρεκκλήσιο που προστέθηκε σε μεταγενέστερη περίοδο χτίστηκε ως ταφικό παρεκκλήσιο των **κτητόρων** του. Η λειτουργία της μονής δεν διακόπηκε μετά την **Οθωμανική κατάκτηση** της πόλης το 1453. Το 1456 έγινε έδρα του **Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως**, που μέχρι τότε είχε έδρα τους **Άγιους Αποστόλους**. Το 1490 ο Βαγιαζήτ Α΄ επιχείρησε να το μετατρέψει σε τέμενος αλλά οι κάτοχοί του πέτυχαν να αποδείξουν ότι ο **Μεχμέτ Β΄** το είχε παραχωρήσει στο Πατριαρχείο. Η μονή παρέμεινε έδρα του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως μέχρι το 1587. Το 1591 το καθολικό μετατράπηκε σε τέμενος και μετονομάστηκε σε Φετιγιέ Τζαμί (Fethiye camii, το τέμενος της νίκης). Η ονομασία μνημόνευε τη νίκη του Μουράτ Γ΄ επί της Γεωργίας και του Αζερμπαϊτζάν και η μετατροπή της εκκλησίας σε τέμενος στόχευε στην εξυπρέτηση του αυξανόμενου μουσουλμανικού πληθυσμού της πόλης. Το 1640 πλήγηκε από πυρκαγιά και, σύμφωνα με μιαν ενεπίγραφη πλάκα στη νότια πρόσοψη, δεν επισκευάστηκε παρά μόνο το 1845. Οι πρώτες συστηματικές αναστηλωτικές ενέργειες έγιναν από τη Γενική Διεύθυνση Βακουφιών (Vakıflar Genel Müdürlüğü) μεταξύ 1936 και 1938. Μετά την αναστήλωση το κτήριο δεν επεστράφη σε χρήση παρά μόλις το 1960, όταν ο κύριος χώρος (χωρίς το παρεκκλήσιο) ξανάρχισε να χρησιμοποιείται ως τζαμί. Το παρεκκλήσιο αναστηλώθηκε από το Αμερικανικό Βυζαντινό Ινστιτούτο (Byzantine Institute of America) και, αφότου επέστρεψε στην αρχική του μορφή του 14ου αιώνα, μετατράπηκε σε μουσείο.

2. Αρχιτεκτονική

Το καθολικό απαρτίζεται από τρία μέρη: τον κυρίως ναό του οποίου προηγείται ένας **νάρθηκας**, το προσαρτημένο στα νότια παρεκκλήσιο και το **περίστωο** που περιβάλλει την βόρεια, νότια και δυτική όψη του ναού και εφάπτεται με τη δυτική όψη του παρεκκλησίου.

2.1. Ο κυρίως ναός

Αρχαιολογικές μελέτες έχουν φέρει στο φως τα κομνήνεια θεμέλια του κυρίως ναού, τα οποία αποδίδονται στον 11ο ή στον 12ο αιώνα από διάφορους μελετητές. Ορισμένοι τοποθετούν την ίδρυσή του στα χρόνια της βασιλείας του **Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα** (1071-1078), ενώ άλλοι την τοποθετούν στην **κομνήνεια περίοδο**. Η δεύτερη χρονολόγηση βασίζεται σε μιαν επιγραφή στον **κοσμήτη** του **Βήματος**, η οποία δεν σώζεται αλλά έχει καταγραφεί σε χειρόγραφο του 18ου αιώνα και η οποία αναφέρει τον Αδριανό-Ιωάννη Κομνηνό, αδελφό του αυτοκράτορα **Αλεξίου Α΄ Κομνηνού** (1081-1118), καθώς και την σύζυγό του Άννα Δούκαινα. Ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν την χρονολόγηση του ναού στον 12ο αιώνα, άποψη που ενισχύεται από την

τεχνική της κρυμμένης πλίνθου στην τοιχοδομία, μια τεχνική που απαντάται συχνά σε μνημεία του 12ου αιώνα.

Η εκκλησία ανήκει στον **σταυροειδή εγγεγραμμένο τύπο**. Ο νάρθηκάς της πιθανόν να προστέθηκε σε δεύτερο χρόνο, μετά την ανέγερση του ναού. Ακριβώς κάτω από τον κυρίως ναό βρίσκεται μια μεγάλη, κιονοστήρικτη και καμαροσκεπής **κιστέρνα** που έχει λειτουργία υποδομής. Η ανέγερση κτηρίων πάνω από **κιστέρνες** ήταν συνήθης πρακτική στη βυζαντινή Κωνσταντινούπολη.

Η εκκλησία υπέστη μιαν ευρύτατης κλίμακας ανακαίνιση στα τέλη του 13ου αιώνα, με πρωτοβουλία του Μιχαήλ Γλαβά **Ταρχανειώτη**, υψηλόβαθμου αξιωματούχου και στρατιωτικού διοικητή επί **Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου**. Λίγο καιρό μετά τον θάνατό του το 1306, και πιθανότατα μεταξύ 1310 και 1315, η χήρα του Μαρία Δούκαινα Κομνηνή Παλαιολογίνα Βράναινα πρόσθεσε ένα ταφικό παρεκκλήσιο, εραπτόμενο στη νότια πλευρά της εκκλησίας, για να φιλοξενήσει τον τάφο του συζύγου της.

2.2. Το παρεκκλήσιο

Ένα εκτενές επίγραμμα στη νότια όψη του παρεκκλησίου, γραμμένο από τον Μανουήλ Φιλή, μαρτυρεί ότι την προσήκη έφερε σε πέρας η Μαρία Γλαβά (μετέπειτα μοναχή Μάρθα) στη μνήμη του συζύγου της Μιχαήλ Γλαβά Ταρχανειώτη:

Τὸ ν σύζυγον δὲ φεῦ τελευτήσαντά μοι
καὶ τῆς χοϊκῆς ἀπαναστάντα στέγης,
οἷ κισον εἰς ἄφθαρτον αὐτὸς παστάδα·
καὶ νταῦθα τηρῶν τὴν σορὸν τοῦ λειψάνου,
μὴ τις ἐνεχθῆ συντριβῆ τοῖς ὀστέοις.
Πρωτοστράτορ, καὶ ταῦτα σὴν δῆπου χάριν
ἦ σύζυγος πρὶν, ἀλλὰ νῦν Μάρθα. γράφει.

Το παρεκκλήσιο ανήκει στον σταυροειδή εγγεγραμμένο τύπο, με νάρθηκα. Πάνω από τον κεντρικό χώρο υψώνεται ένας ψηλός τρούλος πάνω σε **σφαιρικά τρίγωνα** που φέρονται από τέσσερις μαρμάρινους κίονες με πλούσιο ανάγλυφο διάκοσμο και ζωγραφισμένα κιονόκρανα. Ο νάρθηκας είναι διώροφος και στεγάζεται με δύο τρουλίσκους. Τέσσερα ή πέντε ταφικά **αρκοσόλια** βρίσκονται στο ισόγειό του.

Οι τονισμένες ψηλές αναλογίες του παρεκκλησίου είναι χαρακτηριστικές των αρχιτεκτονικών τάσεων της περιόδου. Ανάμεσα στα παλαιολόγια μνημεία της **Κωνσταντινούπολης**, το παρεκκλήσιο της Παναγίας Παμμακαρίστου αποτελεί το πλέον αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της υστεροβυζαντινής τάσης για επιμήκυνση των αρχιτεκτονικών μορφών, η οποία εμφανίζεται ακόμη πιο έντονη σε εκκλησίες στη Σερβία και στη Θεσσαλονίκη από την ίδια περίοδο.

Ο εξωτερικός διάκοσμος του παρεκκλησίου είναι επίσης αντιπροσωπευτικός της υστεροβυζαντινής αρχιτεκτονικής τεχνοτροπίας. Η τοιχοδομία είναι κατασκευασμένη από δόμους και κόκκινους όπλινθους μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται ευρείες στρώσεις κονιάματος. Σειρές λίθινων δόμων εναλλάσσονται με ζώνες οριζοντίως τοποθετημένων πλίνθων κατά την ρωμαϊκή τεχνική τοιχοδομίας που είναι γνωστή ως *opus listatum* και γνώρισε μεγάλη διάδοση στην κωνσταντινουπολίτικη αρχιτεκτονική. Οι όψεις διαρθρώνονται με βαθμιδωτά πλαίσια γύρω από τα παράθυρα, με **τυφλά αψιδώματα**, πεταλόσχημες και οξυκόρυφες κόγχες και οδοντωτές ζώνες. Η νότια πρόσοψη χωρίζεται οριζοντίως σε τρεις ζώνες, η κατώτερη από τις οποίες ορίζεται από μια σειρά μαρμάρινων μελών. Οι κατακόρυφες διαιρέσεις έχουν άνισα πλάτη. Η απουσία συμμετρίας ή ακόμα και ρυθμού, καθώς και η ποικιλία των αρχιτεκτονικών κοσμημάτων προσδίδουν στις όψεις έντονα διακοσμητικό χαρακτήρα, ο οποίος ενισχύεται από τα κοσμήματα που έχουν γίνει είτε με κατάλληλα κομμένες πλίνθους είτε με εναλλαγή πέτρινων και πλίνθινων στοιχείων. Όλα αυτά τα στοιχεία συμβάλλουν στην πολυχρωμία του αποτελέσματος και κατακερατίζουν την ενότητα των επιφανειών, προσδίδοντάς τους πλαστικότητα.

2.3. Το περίστωο

Στο β΄ μισό του 14ου αιώνα η εκκλησία τροποποιήθηκε και πάλι, αυτή τη φορά με την προσθήκη ενός περιστώου που περιέτρεχε τη βόρεια, δυτική και νότια όψη της και περιέκλειε εν μέρει και τη δυτική πλευρά του παρεκκλησίου.

3. Μεταγενέστερες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις

Η εμφάνιση του αρχιτεκτονικού συμπλέγματος άλλαξε ακόμα περισσότερο όταν η εκκλησία μετατράπηκε σε τζαμί. Οι ανίδες του κυρίως ναού και του περιστώου κατεδαφίστηκαν και το κτίσμα προεκτάθηκε προς τα ανατολικά με μια θολωτή τριγωνική προσθήκη που φιλοξενούσε το μιχράμπ. Οι περισσότεροι εσωτερικοί τοίχοι γκρεμίστηκαν για να δημιουργηθεί ένας ευρύτερος και ενιαίος χώρος. Με την αφαίρεση του βόρειου τοίχου αφομοιώθηκε και το παρεκκλήσιο στον κύριο χώρο του τζαμιού. Τα ανοίγματα των παραθύρων άλλαξαν κατά το πρότυπο των οθωμανικών παρθύρων, κάνοντας το εσωτερικό σημαντικά σκοτεινότερο.

Τα έργα του Αμερικανικού Βυζαντινού Ινστιτούτου επανέφεραν το παρεκκλήσιο στην προ-οθωμανική του μορφή. Από έμμεσα στοιχεία μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι οι επιφάνειες των τοίχων ήταν σκεπασμένες με κονίαμα και γραπτό διάκοσμο. Ωστόσο, μετά την αναστήλωση του 1960, οπότε όλα τα κονιάματα αφαιρέθηκαν, κάθε έρευνα προς αυτήν την κατεύθυνση καθίσταται πλέον αδύνατη.

4. Διάκοσμος

Ο εσωτερικός διάκοσμος της ανακαινισμένης από τον Μιχαήλ Γλαβά Ταρχανειώτη εκκλησίας κατά τον ύπερο 13ο αιώνα δεν σώζεται. Από τον ζωγραφικό διάκοσμο σώζονται μόνο κάποιες σκηνές από τη ζωή της Παναγίας στον αρχικά εξωτερικό νότιο τοίχο (τώρα στο εσωτερικό του νότιου κλίτους). Το εύρημα αυτό επιτρέπει την υπόθεση ότι η διακόσμηση των εξωτερικών τοίχων με εικονογραφικά προγράμματα αντίστοιχα με εκείνα των εσωτερικών ίσως να μην ήταν η εξαίρεση στη βυζαντινή τέχνη· κι ότι οι περιορισμένες ενδείξεις μιας τέτοιας πρακτικής ενδεχομένως να οφείλονται στη δυσκολία διάσωσής τους από τα στοιχεία της φύσης στα οποία ήταν εκτεθειμένες.

Στο παρεκκλήσιο κυριαρχούν τα λαμπρά ψηφιδωτά, αναστηλωμένα από το Αμερικανικό Βυζαντινό Ινστιτούτο. Ο ψηφιδωτός διάκοσμος σώζεται κατά κύριο λόγο στα ανώτερα τμήματα των τοίχων, στις καμάρες και στον κεντρικό τρούλο. Χρονολογούνται στο διάστημα περί το 1310-1315, οπότε ανεγέρθηκε το παρεκκλήσιο. Μαζί με τα ψηφιδωτά από την [Αγία Σοφία](#) και τη [Μονή της Χώρας](#) (Καριγιέ τζαμί), αποτελούν τα εντυπωσιακότερα σωζόμενα δείγματα μνημειακής ζωγραφικής στη βυζαντινή πρωτεύουσα.

Ο κεντρικός τρούλος του παρεκκλησίου είναι πτυχωτός και οι εικοσιτέσσερις πτυχές του είναι καλυμμένες με χρυσές ψηφίδες. Στις πτυχές εικονίζονται ολόσωμοι παλαιοδιαθητικοί προφήτες, ενώ στο μετάλλιο της κορυφής εικονίζεται ο Χριστός Παντοκράτορας. Στην ανίδα του Βήματος αναπτύσσεται η σκηνή της **Δέησης**: ο Χριστός Υπεράγαθος εικονίζεται στο **τεταρτοσφαίριο** της ανίδας, ενώ στα **τύμπανα** δεξιά και αριστερά εικονίζονται η Παναγία και ο άγιος Ιωάννης Πρόδρομος. Το σταυροθόλιο της ανίδας κοσμείται με μέταλλα με παραστάσεις των τεσσάρων Αρχαγγέλων: Μιχαήλ, Γαβριήλ, Ουριήλ και Ραφαήλ. Σκηνές του **Δωδεκαόρτου** κοσμούν τα τύμπανα των κεραίων του σταυρού· σώζονται δύο, η Βάπτιση και η Ανάληψη. Οι υπόλοιπες επιφάνειες καλύπτονται από απεικονίσεις μοναχών και ηγουμένων, καθώς και με γεωμετρικά και φυτικά κοσμήματα. Πρόκειται για ψηφιδωτά υψηλής ποιότητας, με λεπτές αποχρώσεις και ραδινές μορφές, ενδεικτικά του ενδιαφέροντος της υστεροβυζαντινής τέχνης για κλασικά πρότυπα.

Μια ζώνη με θυρεούς σε χαμηλό ανάγλυφο περιτρέχει τους τοίχους στο ύψος των παραθύρων. Η επιπεδόγλυφη τεχνική αλλά και η συμπερίληψη εραλδικών κοσμημάτων στο βυζαντινό θεματολόγιο είναι χαρακτηριστικά της τέχνης κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο.

Bibliography :

	Krautheimer R. , <i>Early Christian and Byzantine Architecture</i> , 4 ed., Yale University Press, New Haven – London 1986, Krautheimer, R. – Ćurčić, S. (rev.)
	Mathews T.F. , <i>The Byzantine Churches of Istanbul. A Photographic Survey</i> , University Park – London 1976
	Freely J., Cakmak A.S. , <i>Byzantine Monuments of Istanbul</i> , Cambridge – New York 2004
	Hallensleben H. , "Untersuchungen zur Baugeschichte der ehemaligen Pammakaristoskirche, der heutigen Fethiye camii in Istanbul", <i>Istanbuler Mitteilungen</i> , 13-14, 1963-64, 128-193
	Kuban D. , <i>Istanbul. An Urban History: Byzantion, Constantinopolis, Istanbul</i> , Istanbul 1996
	Ousterhout R.G. , <i>Master builders of Byzantium</i> , Princeton, New Jersey 1999
	Mango C., Belting H., Mouriki D. , <i>The Mosaics and Frescoes, of St. Mary Pammakaristos at Istanbul</i> , Washington, D.C. 1978
	Mamboury E. , <i>Byzance - Constantinople - Istanbul</i> , 3rd , Milli Neşriyat Yurdu, Istanbul 1934
	Mango C., Hawkins E.J.W. , "Report on Filed Work in Istanbul and Cyprus, 1962-63.", <i>Dumbarton Oaks Papers</i> , 18, 1964, 319-33.
	Van Milligen Alexander , <i>Byzantine Churches of Constantinople. Their History and Architecture</i> , MacMillan, London 1912

Webliography :

	Fethiye Mosque - Church of the Monastery of Pammakaristos, Monastery of Theotokos Pammakaristos, Monastery of St. Mary Pammakaristos, Fethiye Camii http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=7171
	Byzantium 1200 Pammakaristos http://www.arkeo3d.com/byzantium1200/pamma.html
	Epigrams in Context: Metrical Inscriptions on Art and Architecture of the Palaiologan Era http://www.doaks.org/resources/publications/dumbarton-oaks-papers/dop53/dp53ch5.pdf

Glossary :

	αρκοσόλιο, το (ή ταφικό διαμέρισμα) (λατ. arcossolium). Είδος τάφου διαμορφωμένου σε αβαθή τοξωτή κόγχη. Το κάτω τμήμα του είναι κτιστό ή λαξευμένο στο βάθος του τοίχου (solium), ενώ το πάνω είναι ένα αβαθές τόξο (arcus).
	αψίδωμα, το Καμπυλό ή τοξωτό κατασκεύασμα. Στη μεσοβυζαντινή και υστεροβυζαντινή ναοδομία τα αψιδώματα, συνήθως τυφλά (αβαθή και με επίπεδη πλάτη), κοσμούσαν συχνά την εξωτερική όψη των τοίχων και των αψίδων των ναών, δίνοντάς της ποικιλία και πλαστικότητα.
	Δέηση, η Όρος που χρησιμοποιείται συμβατικά από το 19ο αιώνα για να περιγράψει το εικονογραφικό θέμα με το Χριστό, όρθιο ή ένθρονο, εκατέρωθεν του οποίου στέκονται δεόμενοι η Θεοτόκος και ο Ιωάννης Πρόδρομος. Η σύλληψη της σύνθεσης απορρέει από το γεγονός ότι η Θεοτόκος και ο Ιωάννης ο Πρόδρομος θεωρούνται οι πρώτοι μάρτυρες της θεικής φύσης του Χριστού. Από τον 9ο αιώνα και εξής, όμως, ο συνδυασμός τους θεωρήθηκε ότι απηχεί το διαμεσολαβητικό ρόλο τους για τη σωτηρία των ανθρώπων. Στην αναπτυγμένη της μορφή η παράσταση της Δέησης περιλαμβάνει Αποστόλους και αγίους. Αποτελεί την κεντρική σκηνή της Δευτέρας Παρουσίας και κάποιων προφητικών οραμάτων.

Δωδεκάορτο, το

Οι δώδεκα σημαντικές γιορτές του λειτουργικού έτους στις οποίες περιλαμβάνονται ο Ευαγγελισμός, η Γέννηση, η Υπαπαντή, η Βάπτιση, η Μεταμόρφωση, η Βαϊφόρος, η Έγερση του Λαζάρου, η Σταύρωση, η Ανάσταση, η Ανάληψη, η Κοίμηση της Θεοτόκου και η Πεντηκοστή. Κατά τη Μεσοβυζαντινή και την Υστεροβυζαντινή περίοδο, το Δωδεκάορτο είχε αποκρυσταλλωθεί εικονογραφικά σε μια σειρά σκηνές που αποτελούσαν μέρος του εικονογραφικού προγράμματος των βυζαντινών ναών.

εγγεγραμμένος σταυροειδής ναός, ο

Τύπος ναού στον οποίο το εσωτερικό διατάσσεται σε τέσσερις καμάρες που σχηματίζουν σταυρό· το κεντρικό σημείο όπου συγκλίνουν οι καμάρες (κεραίες του σταυρού) στεγάζεται με τρούλο. Ο σταυρός εγγράφεται στην τετράγωνη κάτοψη του οικοδομήματος με τη βοήθεια 4 γωνιακών διαμερισμάτων. Ανάλογα με τον αριθμό των στηριγμάτων του τρούλου (κίονων και πεσσών) χαρακτηρίζεται δικιόνιος (ή δίστυλος), τετρακίονιος (τετράστυλος) ή οκτάστυλος.

Ιερό Βήμα, το

Ο χώρος στο ανατολικό άκρο του ναού που περικλείεται από την αγίδα και χωρίζεται από τον κυρίως ναό με το φράγμα του πρεσβυτερίου ή το τέμπλο. Στο Ιερό Βήμα τελείται η Θεία Ευχαριστία.

καθολικό, το

Ο κεντρικός ναός ενός μοναστηριού, στον οποίο τελούνται οι βασικές τελετουργίες· επίσης εκεί καθορίζεται ποιο θα είναι το κατά κύριο λόγο τιμώμενο ιερό πρόσωπο και, άρα, ο προστάτης της μονής. Στις περισσότερες περιπτώσεις όλα τα υπόλοιπα κτήρια της μονής αναπτύσσονται γύρω από το καθολικό και το οικοδομικό συγκρότημα απομονώνεται με περίβολο. Εντός του περιβόλου συχνά υπάρχουν και άλλοι μικρότεροι ναοί ή παρεκκλήσια.

κινστέρνα, η

Υπόγεια κατασκευή σχετικά μεγάλου μεγέθους, που χρησιμοποιούνταν ως δεξαμενή για την αποταμίευση νερού. Οι κινστέρνες κατά κανόνα είναι σκαμμένες στο έδαφος και έχουν επιμελημένη κατασκευή.

κοσμήτης, ο

(συχνά και γείσο) Αρχιτεκτονικό διακοσμητικό στοιχείο που προεξέχει από τον τοίχο. Χρησιμοποιείται σε εσωτερικούς και εξωτερικούς τοίχους εκκλησιών για να τονίσει το σημείο μετάβασης από τους κάθετους τοίχους στις θολωτές κατασκευές. Συχνά είναι μαρμαρίνος και φέρει γραπτό ή γλυπτό διάκοσμο, με φυτικά ή γεωμετρικά θέματα.

κτήτορας, ο

Κληρικός ή λαϊκός ο οποίος συμβάλλει οικονομικά προκειμένου να χρηματοδοτηθεί ένα συγκεκριμένο οικοδόμημα (ή οικοδομικό πρόγραμμα), έργο τέχνης κ.λπ. Στην περίπτωση του οικοδομήματος ο κτήτορας συνδέεται συνήθως με το έργο μέσω κάποιας ειδικής νομικής σχέσης (κατοχή, νομή, επικαρπία ή άλλο).

νάρθηκας, ο

Στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική νάρθηκας ονομάζεται ο εγκάρσιος προθάλαμος στη δυτική πλευρά ενός ναού. Σε αυτόν παρέμεναν οι κατηχούμενοι και εκεί εκτελούνταν ορισμένες πράξεις της λειτουργίας. Ο προθάλαμος τοποθετείται μπροστά από το μεσαίο και τα πλάγια κλίτη ως εσωνάρθηκας ή μπροστά από την πρόσοψη της εκκλησίας ως εξωνάρθηκας. Ο εξωνάρθηκας μπορεί να έχει τη μορφή ανοιχτής κινοστήρικτης στοάς.

περίστω, το (βυζ. αρχιτ.)

Ο ενιαίος χώρος που περιβάλλει περιμετρικά τον κυρίως ναό ή τον περίκεντρο πυρήνα ενός κτίσματος. Στις τρουλαίες βασιλικές, στις οποίες ο κεντρικός τρούλος στηρίζεται σε τέσσερις κτιστούς πεσσούς και ανάμεσα σε κάθε ζεύγος πεσσών παρεμβάλλονται από δύο κίονες, το περίστω σχηματίζεται από τα πλάγια κλίτη και το δυτικό τμήμα του ναού. Αργότερα περίστωα περιέκλειαν και σταυροειδείς εγγεγραμμένους πυρήνες. Στην Παλαιολόγεια περίοδο πολλοί μεσοβυζαντινοί ναοί της Κωνσταντινούπολης αποκτούν περίστωα, τα οποία συχνά φιλοξενούν ταφικά παρεκκλήσια.

σφαιρικά τρίγωνα ή λοφία, τα

Αρχιτεκτονικά τμήματα με μορφή κοίλων τριγώνων, τέσσερα στον αριθμό, τα οποία επιτρέπουν να στεγαστεί με άνεση ένας κυβικός χώρος από έναν ημισφαιρικό θόλο (τρούλο). Στην πράξη, τα σφαιρικά τρίγωνα αποτέλεσαν το κείμενο βήμα για τη λύση του προβλήματος αυτού του τύπου στέγασης. Βοηθούν το θόλο (ο οποίος στη διατομή του είναι κυκλικός) να «καθίσει» επάνω στον κύβο (ο οποίος στη διατομή του είναι τετράγωνος). Μετατρέπουν, θα λέγαμε, το τετράγωνο σε κύκλο με ομαλό και ασφαλή τρόπο για τη στατικότητα του κτηρίου.

τεταρτοσφαίριο, το

Το θολωτό επιστέγασμα μιας αψιδωτής κόγχης. Το όνομά του περιγράφει το σχήμα του, που είναι το μισό ενός ημισφαιρίου. Το τεταρτοσφαίριο της αγίδας του Ιερού Βήματος ονομάζεται σπανιότερα και κόγχη.

τεχνική της κρυμμένης πλίνθου, η

Τεχνική τοιχοδομίας που χαρακτηρίζεται από την εναλλαγή σειρών παχύτερων και λεπτότερων τούβλων. Οι σειρές λεπτότερων πλίνθων εισέχουν ελαφρά και καλύπτονται με κονίαμα, δημιουργώντας εναλλαγές κόκκινων (πλίνθοι) και ανοιχτόχρωμων (κονίαμα) επιφανειών.

τύμπανο, το

1. Η τριγωνική επιφάνεια που «κλείνει» το βάθος του αετώματος και συνήθως φέρει ανάγλυφη ή ολόγλυφη διακόσμηση (Αρχαιότητα). 2. Τύμπανο τόξου (Ρωμαϊκή-Βυζαντινή περίοδος): Επίπεδη επιφάνεια που βρίσκεται μέσα σε τόξο ή αρκοσόλιο, π.χ. πάνω από τη Βασιλείο Πύλη ανάμεσα στο

Authoring : Trkulja Jelena , (proofread.) Lees Christopher

Translation : Πέτρακα Ελένη

For citation : Trkulja Jelena , (proofread.) Lees Christopher , «Παναγία Παμμακάριστος (Μουσείο Φετιγιέ Τζαμί)», *Encyclopaedia of the Hellenic World, Constantinople*

URL: <http://www.ehw.gr/L.aspx?id=11777>

νάρθηκα και τον κυρίως ναό. 3. Τύμπανο τρούλου (Βυζάντιο): Στη βυζαντινή εκκλησιαστική αρχιτεκτονική αποτελεί ένα κυκλικό ή πολυγωνικό τμήμα πάνω στο οποίο στηρίζεται ο ημισφαιρικός θόλος.

Sources

Manuelis Philes Carmina, ed. E. Miller, vol. 1 (Paris 1855; repr. Amsterdam 1967), σελ. 117-8, αρ. 219.